

**МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЖАНРУ
ХОРОВОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ОБРОБКИ В ХХ СТ.
(ІСТОРИОГРАФІЧНІ ТА ТИПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)**

Коновалова І., канд. мистецтвознавства,
ст. викладач кафедри теорії музики та фортепіано
Харківська державна академія культури

Анотація. Стаття присвячена вивченню еволюції жанрової теорії хорової обробки в ХХ ст. **Ключові слова:** жанр, хорова обробка, фольклорна обробка.

Аннотация. Коновалова И. Музыкально-теоретическое осмысление жанра хоровой фольклорной обработки XX столетия (историографические и типологические аспекты). Статья посвящена изучению эволюции жанровой теории хоровой обработки в XX в.

Ключевые слова: жанр, хоровая обработка, фольклорная обработка.

Summary. I. Konovalova. **The musical of theoretical of the thinking to the choral folk arrangement genre in XX century (historical and typological aspects).** This article is devoted to the researching of the evolution of theoretical thinking of the choral folk arrangement genre in XX century.

Key words: genre, choral arrangement, folk arrangement.

Постановка проблеми. Звернення композиторів до жанру фольклорної обробки є частиною загального науково-творчого процесу вивчення, адаптації та художньої інтерпретації національного народнопісенного мистецтва у професійній музиці. В українській музиці хорова фольклорна обробка пронизує майже всю авторську і виконавську творчість, утворюючи своєрідну антологію композиторської інтерпретації народного мелосу. Системне звернення митців до хорової обробки етнотрадиційних джерел як носіїв первинного ідеалу світосприйняття, що має загальнолюдський, надчасовий статус, відтворило жанрову еволюцію хорової фольклорної обробки, динаміку художнього зростання якої в українській музиці репрезентує шлях від локально-національного до загальнокультурного рівня.

Актуальність вивчення хорової фольклорної обробки у вітчизняній науці детермінована багатьма факторами. Одним з найсуттєвіших є створення стійкої теорії цього жанру, що не й дотепер не здобув усебічного висвітлення у музично-культурологічних дослідженнях. Вагомим кроком на шляху до порозуміння жанрової специфіки хорової фольклорної обробки, усвідомлення поетики і семантики останньої є систематизація та класифікація дослідницьких розвідок, що ілюструють провідні вектори наукового та методико-практичного осмислення цього виду композиторської творчості.

Об'єктом пропонованої статті є жанр обробки в хоровому мистецтві. **Предметом** даної розвідки є історична періодизація і типологічна характеристика музикознавчих досліджень ХХ ст. в сфері хорової фольклорної обробки.

Стаття написана за планом НДР ХДАК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постійна актуальність хорової обробки як жанру музичного мистецтва, різноманітність методів і принципів роботи в цьому жанрі обумовлюють значний науково-дослідницький інтерес до даної проблеми.

Сучасний погляд на проблему хорової обробки репрезентовано в працях А. Березіна [6], О. Бенч-Шокало [5], О. Демченка [13; 14], І. Зінків [17], І. Іванової [20], Б. Луканюка [33; 34], Л. Пархоменко [38], Ю. Паїсова [37], В. Самарина [41], А. Ушкарьова [43], Б. Фільц [45-47], К. Цірікус [48] та ін.

Суттєве значення в цих працях має визначення жанрового статусу хорової обробки в та спроби систематизації останньої. Важливою ознакою теоретичних розвідок є також характеристика нових тенденцій розвитку жанру обробки, пов'язаних з відбиттям сучасних естетичних принципів відтворення етнотрадиційного інтонування в професійній хоровій музиці.

У теоретичних працях висвітлюються різноманітні аспекти жанрової екзистенції хорової обробки та споріднених їй модифікацій – перекладення, аранжировки. Серед робіт є дослідження, спрямовані на вияв окремих жанрових властивостей обробки та її різновидів, висвітлення характерних методів опрацювання в цьому жанрі.

Невирішені частини загальної проблеми. Аналіз історико-теоретичних джерел за даною проблематикою не виявив існування в сучасній культурології та музикознавстві сталої теорії хорової обробки. Поза увагою дослідників чимало актуальних проблем в сфері обробки, що потребують всебічного висвітлення згідно сучасним теоретико-методологічним настановам. Зокрема, важливим є обґрунтування шляхів кристалізації жанрової концепції хорової обробки в музичній науці ХХ ст.

Мета даної статті полягає у виявленні напрямів науково-теоретичного узагальнення хорової фольклорної обробки у вітчизняному мистецтвознавстві ХХ ст. та створенні класифікації сучасних досліджень цієї жанрової сфери.

Основний матеріал. Процес інтенсивного вивчення хорової фольклорної обробки починається у вітчизняній музикології з ХХ ст. Загальнотеоретичні аспекти щодо вияву специфіки професійного опрацювання фольклору, закладені в музикознавчих дослідженнях митців ХІХ ст. – О. Серова, П. Сокальського, М. Лисенка, на поч. ХХ ст. набувають продовження у теоретичних працях та художніх зразках Ф. Колесси, М. Леонтовича, С. Людкевича та ін.

Напрями теоретичного обґрунтування хорової фольклорної обробки у ХХ ст. загалом зумовлені постійною актуальністю та значущістю цього виду творчості в національній художній культурі. Проблемне поле досліджень цієї сфери в українській музиці поширюється водночас із зростанням жанрового потенціалу хорової обробки та збільшенням кола авторів, які вивчають дану проблематику. Традиційним предметом жанрового аналізу хорової обробки є особливості індивідуально-стильового вирішення народнопісенного матеріалу в контексті діалогічної ситуації „композитор – фольклор”. Діапазон музикознавчих аспектів вивчення хорової обробки загалом є досить різноманітним. Серед найважливіших питань – мовностилістичний аналіз окремих творів, характеристика авторської творчості в даному жанрі, визначення основних методів роботи композиторів з фольклорною моделлю у певні історичні періоди тощо.

У першій третині ХХ ст. жанр хорової обробки ще не став предметом спеціальних музикознавчих досліджень. Окремі відомості щодо хорової фольклорної обробки з'являються в цей час переважно у періодичних виданнях (статті П. Козицького, М. Грінченка). Найпоширенішим стає монографічно-аналітичний тип досліджень, пов'язаний з аналізом творчості видатних українських композиторів – П. Демуцького, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, в доробку яких жанр хорової обробки посідає вагоме місце.

У період творчих дискусій щодо шляхів розвитку музичного мистецтва, притаманних 30-м рр., у центрі теоретичної полеміки постають питання авторського підходу до фольклору, вибору методів його художнього опрацювання (гармонізації, обробки, розробки). Значною працею в руслі цих питань є стаття українського композитора В. Борисова „Про обробку народної пісні”, де запропоновано класифікацію обробок тогочасних авторів.

Вагомим внеском у становлення наукової думки в сфері музичної обробки у період 20 – 40-х рр. є фундаментальні праці академіка Б. Асаф'єва [2; 3], в яких висвітлюються історико-культурні, теоретичні та етномузикознавчі аспекти вивчення хорової культури загалом і жанру обробки зокрема. Вчений ґрунтовно досліджує основні етапи історико-культурної еволюції народної пісні у міському оточенні протягом XVIII –XIX ст., і тогочасний процес фольклорного опрацювання.

Особливої активізації у XX ст. зазнає процес музикознавчого осмислення хорової обробки фольклорного типу у мистецтвознавстві в 40–60-ті рр. Помітними віхами у становленні теоретичної думки даного періоду в сфері хорової фольклорної обробки є насамперед відповідні розділи підручників з історії української музики.

У 50-ті рр. в контексті становлення жанрової теорії хорової обробки вагомою є стаття М. Дремлюги „Думки про обробки народної пісні” [15], де висвітлено художньо-виражальні можливості обробки і розробки фольклорного мелосу, розглянуто специфіку типів хорового опрацювання.

Новим етапом в еволюції науково-теоретичної думки в сфері хорової фольклорної обробки є музикознавчі праці 60–80-х рр. XX ст. Саме в цю добу з'являється декілька значних досліджень, спрямованих на виокремлення хорової обробки як самостійного музичного явища, яке має власні художні традиції, та визначення провідних методів професійного опрацювання фольклорних першоджерел, притаманних цьому жанрові. Зазначимо, що в працях даного періоду, як і в попередні часи, типовим є практичне ототожнення авторами жанрових позначень „хорова обробка” – „хорова обробка народних пісень”. Показовим для значної кількості теоретичних робіт є акцентуація творчих методів опрацювання в цьому жанрі. Характерним для більшості праць даної доби також є виняткове використання терміну жанр щодо хорових обробок.

В окреслений період з'являється низка монографічних досліджень, присвячених творчості видатних українських митців, діяльність яких безпосередньо пов'язана з жанром хорової обробки. Серед найзначніших робіт, де розглядається художня спадщина, – монографії М. Дяченка, С. Грици, Н. Герасимової-Персидської, М. Гордійчука та ін.

Найзначнішою серед теоретичних праць означеного історичного періоду є монографія Б. Фільц „Хорові обробки українських народних пісень” [45], що стала першою в історії української музики спробою узагальнення та систематизації різновидів цього жанру композиторської творчості. В

дослідженні Б. Фільц аналізуються основні мовностильові аспекти творчого опрацювання та провідні прийоми розвитку народнопісенних джерел в доробку українських композиторів ХХ ст. (М. Вериківського, Є. Козака, П. Козицького, Л. Ревуцького та ін.). На матеріалі творів цих авторів дослідниця пропонує ґрунтовну класифікацію хорових обробок за стильовими напрямками та виконавсько-хоровою специфікою.

Важливими подіями історіографічного розвитку жанрової проблематики хорової обробки у 60-ті рр. стала поява низки науково-теоретичних праць (зокрема, дисертацій) російських музикознавців – П. Левандо [29] і С. Попова [39].

У дисертації П. Левандо на матеріалі революційної пісенності вперше узагальнено жанрові особливості хорової обробки та виявлено характерні засоби композиторської роботи з першоджерелом. Важливим в цій праці є запропонована дослідником характеристика обробки як творчого процесу, що потребує професійної майстерності, а також відбувається за умовами глибинного осягнення композитором змісту та інтонаційної специфіки народної пісні. Перспективнішим напрямом опрацювання вчений вважає активний художній вплив на фольклорний матеріал, завдяки чому останній набуває нових стильових рис, властивих композиторській індивідуальності [29, с. 20].

Суттєвим внеском у теорію музичної обробки є жанрова класифікація, запропонована П. Левандо, що ґрунтується за принципом активізації творчого начала в обробці (проста обробка, розгорнута обробка, вільна обробка).

У музикознавстві кінця ХХ – поч. ХХІ ст. акумулюється попередній досвід жанрового осмислення хорової обробки і формується сучасне розуміння цієї творчої сфери.

Наукові засади дослідження жанру хорової фольклорної обробки визначено:

1) у спеціальних теоретико-методичних працях з хорознавства, присвячених висвітленню основ хорового письма і практики хорового аранжування; 2) у музикознавчих дослідженнях, пов'язаних з жанрово-історичним, методико-практичним, культурологічним та фольклористичним аналізом хорової літератури.

Сучасний погляд на особливості функціонування жанру хорової обробки у вітчизняній музиці виникає в дисертаціях (Н. Калущка [21], І. Коновалова [22], Б. Луканюк [34]), монографічних дослідженнях (Ю. Паїсов [37], Г. Григор'єва [11]), навчальних посібниках (О. Бенч-Шокало [5], В. Самарін [41], І. Гулеско [12]), статтях (А. Белоненко [4], О. Демченко [13; 14], І. Зіньків [17], І. Коновалова [23], К. Цірікус [48], О. Шведова [49]).

За своєю загальнотеоретичною та практичною спрямованістю ці праці розподіляються на два основні типи: 1) наукові музикознавчі дослідження (монографії, дисертації, статті з проблем жанрової специфіки й історичної динаміки хорової музики, індивідуальної стилістики авторського опрацювання й композиторського фольклоризму); 2) навчально-педагогічні видання (підручники з історії музики, хорознавства та хорової літератури).

На основі аналізу сучасної літератури з питань хорової обробки, в даній статті систематизовано існуючі дослідження за такими типами: 1) оглядово-історичний; 2) монографічно-аналітичний; 3) теоретико-хорознавчий.

І. *Оглядово-історичний* тип досліджень пов'язаний з вивченням жанру хорової обробки в загальному контексті композиторської творчості. Характерною ознакою праць цього типу є поєднання жанрово-історичних та теоретичних (музикознавчих) аспектів аналізу обробок. До даного типу теоретичної літератури належать праці, що містять: 1) загальну характеристику жанру хорової обробки у певні історичні періоди з визначенням його типологічних особливостей; 2) аналіз мовних параметрів найзначніших зразків хорової обробки, що ілюструють стильові принципи тлумачення першоджерел в авторській творчості.

Цей тип відбито: а) в музикознавчих працях з проблем хорової музики (монографіях і статтях), а саме, специфіки її жанрово-стильового розвитку (на окремих історичних періодах); б) у спеціальних дослідженнях з проблем жанру хорової обробки; в) в жанрово-монографічних розділах підручників і посібників з історії російської та української музики та хорової літератури.

У дослідженнях даного типу жанр хорової обробки розглядається як самостійна, але виокремлена від оригінальної, сфера музичної творчості з певною традицією та вершинними досягненнями. Підкреслюється значущість обробки в історії музичної культури як творчої лабораторії, етапу на шляху формування композиторської традиції та національного музичного стилю.

Суттєвим внеском до сучасного історико-теоретичного вивчення жанру хорової обробки є відповідні розділи у підручниках та посібниках з історії української музики, створені Т. Булаг, Л. Пархоменко, Б. Фільц [16] та навчальних посібниках з питань хорознавства, хорової літератури – О. Бенч-Шокало [5], І. Гулеско [12], В. Луговенко та Н. Ніколаєвої [32], Н. Андрос, В. Дженкова [1], Т. Смирнової [42]. Питання хорової обробки розглядаються також у монографіях „Хоровая культура” А. Лашенка [26], „Корифеї української хорової культури ХХ ст.” Н. Королук [25] та ін. Даний тип також репрезентований окремими розділами монографій російських вчених, зокрема, Г. Григорьєвої [11], Ю. Паїсова [37], а також статтями А. Белоненка [4], де міститься важлива інформація щодо хорової обробки.

У цих працях надається історична ретроспектива жанру фольклорної обробки від перших публікацій українських народних пісень до класичних зразків, висвітлюються основні вектори розвитку обробки в контексті еволюції хорової культури. Характеризуються мовностильові засоби художньої обробки фольклорних зразків у композиторській творчості певних історичних періодів.

У вищезгаданих дослідженнях авторами висловлюється спільна думка про інтенсифікацію жанру обробки в процесі його історичної еволюції, тяжіння до вільної творчості „за мотивами” фольклорного першоджерела.

II. Серед праць *монографічно-аналітичного* типу слід особливо відзначити дослідження (дисертації, статті, окремі розділи монографій) О. Демченка [14], І. Зіньків [17], Н. Калуцької [21], А. Лащенка [27.], Б. Луканюка [34], О. Мурзиної [35], В. Поставної [40], С. Орфєєва [36], Б. Фільц [47], В. Уманця [44], К. Цірікус [48] та ін., що висвітлюють різні аспекти жанрової поетики хорової обробки крізь призму авторської інтерпретації фольклорного матеріалу в творчості видатних українських композиторів.

Найважливішими детермінантами праць цих вчених є: 1) вияв загально-естетичних позицій композиторів щодо специфіки хорової обробки; 2) систематизація принципів хорової обробки за основними стилєвими напрямками (загальними та індивідуальними) і національною своєрідністю хорового виконавства; 3) аналіз специфіки індивідуально-авторського синтезу професійних та етнохарактерних прийомів музичного мислення; 4) усвідомлення способів відбору та особливостей трансформації регіонального народнопісенного матеріалу в творчості композиторів; 5) визначення конкретних мовностилістичних прийомів розкриття художнього змісту фольклорних джерел у жанрі хорової обробки (характеристика структурно-композиційних закономірностей обробок та аналіз їх інтонаційно-ладових, метро-ритмічних і темброво-колеристичних особливостей).

Більшості фольклорних хорових обробок ХХ ст. притаманне суттєве зростання ролі поліфонії, що обумовило особливий інтерес дослідників до визначення специфіки саме поліфонічних принципів хорового опрацювання народнопісенного матеріалу.

III. *Теоретико-хорознавчий* тип досліджень, репрезентований низкою навчально-педагогічних видань з хорознавства, хорової аранжировки, окремі підрозділи яких висвітлюють проблеми жанру хорової обробки. Серед найвагоміших праць даного типу роботи російських і українських хорознавців: Н. Андрос [1], О. Березіна [6], П. Горохова і Д. Загрьєцького [10], М. Івакіна [19], О. Ленського [30], І. Ліцвенко [31], П. Левандо [28], В. Самаріна [41], А. Ушкарьова [43].

Характерним для літератури зазначеного типу є усвідомлення хорової обробки як специфічного жанру. О. Березін та В. Самарін визначають обробку видом композиторської діяльності, що потребує від „співавтора” знань композиції та майстерності хорового письма. Н. Андрос та В. Дженков порівнюють деякі зразки цього жанру видатних композиторів з хоровою мініатюрою, або поемою .

П. Левандо визначає хорову обробку як самостійний хоровий жанр, що належить до групи „допоміжних” [28, с. 79], які не є результатом оригінальної композиторської творчості. Підкреслюючи виокремленість хорових обробок від авторської творчості, дослідник характеризує їх за масштабним принципом – як різновид малих форм, проте вважає помилковим порівняння хорових обробок (через їх традиційно куплетну структуру) з жанром мініатюри.

Спільним у теоретичних поглядах вчених є функціональне визначення специфіки жанру хорової обробки в загальному контексті стильового синтезу професійної та фольклорної музичної творчості. Так, П. Левандо вважає характерною жанровою особливістю хорової обробки творчий характер стилістичного поєднання фольклорного матеріалу з прийомами професійної музики. Підкреслення зв'язків хорової обробки з фольклором у хорознавстві загалом сприяло практичному ототожненню понять „хорова обробка” та „фольклорна обробка”, їх синонімічному використанню.

Загальною ознакою багатьох визначень хорової обробки є її зіставлення з іншими, але спорідненими за походженням видами композиторської творчості – насамперед з перекладенням, аранжировкою та транскрипцією. Наприклад, А. Ушкарьов стверджує, що обробка – це „приспособлення вокального, хорового або інструментального твору з привнесенням нових творчих індивідуальних характеристик, що відрізняють його від оригіналу новими якостями” [43, с. 116]. П. Горохов, Д. Загрецький підкреслюють взаємовплив обробки і перекладення, акцентують значущість техніки аранжування у створенні обробки [10, с. 99].

В. Самарин вважає хорову обробку подібною транскрипції. Дослідник трактує термін „хорова обробка” як перекладення із значним оновленням авторського оригіналу [41, с. 191] й підкреслює складність завдань обробки у виборі жанрово-стилістичних та формотворчих засад тлумачення першоджерела, співзвучних щодо технологічної специфіки хорового твору.

Висновки. Жанр хорової обробки стає перехрестям науково-творчих завдань, пов'язаних із вивченням, збереженням та репродукцією-трансляцією народної музичної спадщини: 1) акумулює актуальні тенденції, притаманні музичній культурі часу; 2) стає мобільним чинником стильового перекладу репрезентантів фольклорної традиції в професійний хоровий контекст; 3) є формою авторської адаптації та інтерпретації фольклорних джерел.

Важливими для становлення теорії обробки є визначення науковцями: 1) хорової обробки самостійним жанром композиторської творчості (А. Ушкарьов); 2) перехідного статусу обробки у загальножанровій систематиці хорових творів (П. Левандо); 3) співавторського характеру цього жанру (О. Березін) 4) наявності авторського права щодо обробки (В. Самарін).

Аналіз класифікацій обробки продемонстрував відмінність конкретних критеріїв систематики, натомість виявив основні вектори жанрової динаміки фольклорних обробок та загальні принципи їх типологізації, пов'язані з поступовим посиленням композиторського начала. Кількісно-якісна міра останнього віддзеркалюється на системному рівні існуванням трьох провідних ступенів опрацювання фольклорного матеріалу: первинної гармонізації; ладо-інтонаційного і структурно-композиційного розвитку; семантичного переосмислення (створення оригінального авторського твору).

Пріоритетними аспектами сучасного музикознавчого вивчення хорової

фольклорної обробки є аналіз композиторської творчості в даному жанрі, стильового і художньо-естетичного рівнів. Розгляд жанрових класифікацій хорових обробок виявив загалом єдиний напрям авторських позицій щодо критеріїв систематики творів. Розбіжності, що існують у даних систематиках, пов'язані із різними рівнями теоретичного узагальнення та практичною спрямованістю класифікацій обробки. Незважаючи на значну тотожність дослідницьких поглядів стосовно векторів розвитку музичної обробки та рівнів її типологізації, поки ще не створена єдина системна класифікація цього жанру, що враховує усі функціональні та естетико-стильові рівні обробки. Вирішення цього актуального питання на сучасному етапі музично-історичного розвитку є перспективним напрямком щодо подальших розвідок в галузі хорової обробки.

Література:

1. Андрос Н., Дженков В., Семененко Н. Українська хорова література (радянський період) [Текст]: навч. посіб. [У двох т.] Т. 1. / Н. Андрос, В. Дженков, Н. Семененко. – К.: Муз.Україна, 1985. – 99 с.
2. Асаф'єв Б. О хоровом искусстве [Текст]: сб. ст. / Б. Асаф'єв. – Л.: Музыка, 1980. – 216 с.
3. Асаф'єв Б. О народной музыке [Текст]: сб. статей / Б. Асаф'єв. – Л. Музыка, 1987. – 248 с.
4. Белоненко А. Образы и черты стиля современной русской музыки 60-70-х годов для хора а cappella [Текст]: статья / А. Белоненко // Вопросы теории и эстетики музыки: сб. ст. – Вып. 15. – М.; Л, 1977. – С. 139-152.
5. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції [Текст]: навч. посіб. / О. Бенч-Шокало. – К.: Укр. світ, 2002. – 440 с.
6. Березин А. Переложение музыкальных произведений для детского хора [Текст]: пособ. для учителей пения. / А. Березин. – М.; Л.: Просвещение, 1965. – 123 с.
7. Борисов В. Про обробку народної пісні [Текст]: стаття / В. Борисов // Рад. Музыка. – 1937. – № 6"7. – С. 25-32.
8. Булат Т. О. Кошиць і народна пісня [Текст]: стаття / Т. Булат // Нар. творчість та етнографія. – 1966. – № 2. – С. 79.
9. Герасимова-Персидська Н. Характерні риси поліфонії М. Леонтовича [Текст]: стаття / Н. Герасимова-Персидська // Українська радянська музика. – К, 1962, вип. 2. – С. 129-152.
10. Горохов П., Загребський Д. Хорова аранжировка [Текст]: навч. посіб. / П. Горохов, Д. Загребський – К.: Муз.Україна, 1972. – 126 с.
11. Григор'єва Г. Русская хоровая музыка 1970–80-х гг. [Текст]: монография / Г. Григор'єва. – М.: Музыка, 1991. – 80 с.
12. Гулеско И. Хоровая литература: Новые жанрово-стилевые процессы в хоровой музыке 60-80-х гг. [Текст]: учеб. пособ. / И. Гулеско. – Х.: ХГАК, 1991. – 88 с.
13. Демченко А. Жанр фольклорной обработки в музыкальном искусстве России начала XX века [Текст]: статья / А. Демченко // Развитие нар. традиций в муз. исп., творчестве и педагогике: опыт коллект. исследования: межвуз. сб. научн. тр. / Ред.-сост. Д. И. Варламов. – Екатеринбург: Уралтрейд, 2000. – С. 35-41.
14. Демченко А. Две вершины развития жанра [Текст]: статья / А. Демченко // Развитие народных традиций в музыкальном исполнительстве, творчестве и педагогике: опыт коллективного исследования: межвуз. сб. научн. тр. / Ред.-сост. Д. И. Варламов. Межвузовский сб. научн. тр. – Екатеринбург: Уралтрейд, 2001. – С. 72-77.

15. Дремлюга М. Думки про обробки народної пісні [Текст]: стаття / М. Дремлюга / Мистецтво, К. – 1959. – № 2. – С. 22-25.
16. Історія української музики: В 6-ти тт. – К.: Муз. Україна, 1989. – 447 с.
17. Зіньків І., Шевчук О. Особливості регіонального опрацювання фольклору в обробках Миколи Колесси [Текст]: стаття / І. Зіньків, О. Шевчук // Записки наук. тов-ва ім. Т. Шевченка. Т. ССХХVI. – Львів, 1993. – С. 130-151.
18. Ивакин М. Русская хоровая литература [Текст]: учеб. пособ. / М. Ивакин. – М.: Сов. Россия, 1965. – 360 с.
19. Ивакин М. Хоровая аранжировка [Текст]: учеб. пособ. / М. Ивакин. – М.: Владос, 2003. – 223 с.
20. Иванова Л. Жанр фольклорной обработки в русской музыке XX века [Текст]: межвуз. сб. научн. тр. / Л. Иванова // Развитие народных традиций в музыкальном исполнительстве, творчестве и педагогике: Опыт коллективного исследования. / Ред.-сост. Д. И. Варламов. – Екатеринбург: Уралтрейд, 2001. – с. 66-71.
21. Калущька Н. Мистецька діяльність О. Кошиця в контексті музичної культури ХХ сторіччя [Текст]: автореф. дис. ... канд. мистецтв. / Н. Калущька / НАН України, ін-т мистецтв., фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К, 2001. – 21 с.
22. Коновалова І. Феноменологія музичної обробки (на матеріалі хорових творів українських композиторів ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. мистецтв. / І. Коновалова. – Х.: ХДАК, 2007. – 19 с.
23. Коновалова І. Жанрова специфіка хорової фольклорної обробки [Текст]: стаття / І. Коновалова // Вісник Міжнар. слов'ян. ун-ту. Сер. Мист.-во. – Х.: Вісник МСУ, 2006. – Т. XIX, № 1. – С. 42-46.
24. Корній Л. Історія української культури [Текст]: монографія / Л. Корній. – Ч. III. – К., 2001. – 479 с.
25. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ ст. [Текст]: монографія / Н. Королюк. – К.: Муз. Україна, 1994. – 288 с.
26. Лашенко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития [Текст]: монография / А. Лашенко. – К., 1989. – 149 с.
27. Лашенко А. Поліфонічний принцип хорових обробок Б. М. Лятошинського [Текст]: стаття / А. Лашенко. // Українське музикознавство. – Вип. 9. – К.: Муз. Україна, 1974. – С. 123-136.
28. Левандо П. Хоровая фактура [Текст]: монография / П. Левандо. – Л.: Музыка, 1984. – 124 с.
29. Левандо П. Русская революционная песня в обработке для хора [Текст]: автореф. дис. ... канд. искусствоведения / П. Левандо. – Л.: ЛГК, 1965. – 23 с.
30. Ленский А. Искусство хоровой аранжировки [Текст]: учеб. пособ. / А. Ленский – М.: Музыка. – 1980. – 344 с.
31. Лицвенко И. Практическое руководство по хоровой аранжировке [Текст]: учеб. пособ. / И. Лицвенко. – М.: Музыка, 1962. – С. 12-27.
32. Луговенко В., Ніколаєва Н. Українська хорова література [Текст]: навч. посіб. / В. Луговенко, Н. Ніколаєва. – К.: Муз. Україна, 1985. – 62 с.
33. Луканюк Б. Активне фольклорне середовище як фактор композиторського стилю (на прикладі творчості м. Леонтовича) [Текст]: стаття / Б. Луканюк // Українське музикознавство. – Вип. 22. – К.: Муз. Україна, 1987. – С. 38-48
34. Луканюк Б. Народно-песенний тематизм в творчеському стилі Леонтовича [Текст]: автореф. дис. ... канд. искусств. / Б. Луканюк. – Л.: ЛГК, 1980. – 24 с.
35. Мурзина О. Напрями відбору і трансформації фольклорного матеріалу в обробках народних пісень С. Людкевича [Текст]: стаття / О. Мурзина // Творчість С. Людкевича. – К., 1979. – С. 117-144.

36. Орфеєв С. М. Леонтович і українська народна пісня [Текст]: монографія / С. Орфеєв. – К.: Муз.Україна, 1981. – 75 с.
37. Паисов Ю. Современная русская хоровая музыка 1945–1980 [Текст]: исследование / Ю. Паисов. – М.: Сов. композитор, 1991. – 280 с.
38. Пархоменко Л. Українська хорова п'єса [Текст]: монографія / Л. Пархоменко. – К.: Наукова думка, 1979. – 218 с.
39. Попов С. Русская народная песня в обработке для хора [Текст]: автореф. дис. ... канд. искусств. / С. Попов. – М.: МГК, 1985. – 20 с.
40. Поставна А. Обробки українських народних пісень Л. Ревуцького - етапи на шляху до його другої симфонії [Текст]: стаття / А. Поставна // Укр. музикознавство. – Вип. 7. – К.: Муз. Україна, 1972. – С.12-24.
41. Самарин В. Хороведение и хоровая аранжировка [Текст]: учеб. пособ. для студентов высш. педаг. учеб. заведений / В. Самарин – М.: Академия, 2002. – 352 с.
42. Смирнова Т. Хорознавство (історія, теорія, методика) [Текст]: навч. посіб. / Т. Смирнова. – Х.: ХДПУ, 2000. – 180 с.
43. Ушкарев А. Основы хорового письма [Текст]: учеб. пособ. / А. Ушкарев. – М.: Музыка, 1986. – С.116-143.
44. Уманець В. Хорові обробки Олександра Кошиця [Текст]: стаття / В. Уманець // Нар. творчість та етнографія, 1990, № 1.
45. Фільц Б. Хорові обробки українських пісень [Текст]: монографія / Б. Фільц. – К., 1965. – 133 с.
46. Фільц Б. Поліфонія в хорових обробках народних пісень українських радянських композиторів [Текст]: стаття / Б. Фільц // Сучасна українська музика: зб. ст. – К., 1965. – С. 172-191.
47. Фільц Б. Видатний майстер художньої обробки фольклору [Текст]: стаття / Б. Фільц // Нар. творчість та етнографія, 1989, № 6. – С. 7-10.
48. Цірікус К. Обробки народних пісень [Текст]: стаття / К. Цірікус // Микола Колесса - композитор, диригент, педагог: Зб. статей / Упор. та ред. Я. Якубяка. - Львів, 1996. - С. 76--86.
49. Шведова Е. Роль полифонии в обработках украинских народных песен Б. Лятошинского и Ф. Козицкого [Текст]: стаття / Шведова Е. // Проблемы муз. образования. – К., 1993. – С. 108-117.